

УДК 664.9.022(477)

JEL Classification L66

DOI: [https://doi.org/10.31617/tr.knute.2021\(4\)02](https://doi.org/10.31617/tr.knute.2021(4)02)**Ірина ВЛАСЕНКО***E-mail: vlasenkoivol@gmail.com*

ORCID: 0000-0001-9995-2025

д. мед. н., професор, професор кафедри товарознавства, експертизи та торговельного підприємництва Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ
вул. Соборна, 87, м. Вінниця, 21000, Україна**Тетяна СЕМКО***E-mail: semko1965@ukr.net*

ORCID: 0000-0002-1951-5384

к. т. н., доцент, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ
вул. Соборна, 87, м. Вінниця, 21000, Україна

М'ЯСОПЕРЕРОБНА ГАЛУЗЬ УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Досліджено основні тенденції у виробництві м'яса в Україні. Проаналізовано обсяги виробництва м'яса великої рогатої худоби, свинини та птиці. Розглянуто заходи для успішного розвитку галузі, яких необхідно вжити на рівні держави загалом та кожного підприємства зокрема.

Ключові слова: м'ясна галузь, м'ясопереробні підприємства, яловичина та телятина, свинина, м'ясо птиці, сільськогосподарські підприємства, господарства населення.

Постановка проблеми. М'ясо та м'ясопродукти всіх видів є неодмінним компонентом традиційного меню українців. Проте загальні обсяги виробництва м'яса великої рогатої худоби та свинини з року в рік скорочуються. Це негативно позначається на розвитку галузі. Виробництво продукції тваринництва загалом і м'яса зокрема – вагома складова продовольчої безпеки країни та чинник забезпечення населення повноцінним харчовим білком. Одним із найважливіших практичних завдань м'ясної галузі є нарощування внутрішнього потенціалу, що має бути в основі формування стратегії розвитку та збалансування відносин на м'ясному ринку. Дослідження тенденцій розвитку цієї галузі в Україні допоможе окреслити перспективи для успішної реалізації потенційних можливостей розширення виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню стану розвитку та проблем м'ясної галузі присвячено праці вітчизняних і закордонних вчених. У дослідженнях І. А. Маркіної, Є. Л. Большакової й А. Д. Бергер розглянуто особливості функціонування та тенденції розвитку ринку м'яса і м'ясної продукції, виявлено негативні тренди розвитку тваринництва в Україні [1; 2]. Науковець І. Ю. Леськів розглядав інституційні основи формування ринку м'яса та м'ясної продукції [3], сформулював методичні підходи до його оцінки [4], розробив модель перспективного розвитку [5].

© Ірина Власенко, Тетяна Семко, 2021

Більш докладно цей ринок в умовах економічних трансформацій досліджено у праці Н. Г. Копитець, В. М. Волошина [6], а в статті Д. В. Маховського його проаналізовано у регіональному розрізі [7].

Тривалий час провідними виробниками свинини вважаються країни ЄС (Данія, Іспанія, Німеччина, Франція), Китай і США – саме вони демонструють сталі темпи зростання м'ясного виробництва. Проблеми та перспективи м'ясного ринку США як одного зі світових лідерів у виробництві м'яса розглянуто у праці Т. D. Brandebourg, D. F. Wolfe, C. D. Foradori [8]. С. Bastian, Т. Glover і D. Menkhau у своєму дослідженні доходять висновку про зростання в найближчому майбутньому попиту на яловичину на світовому ринку, зокрема внаслідок збільшення його обсягу в Азії [9].

Проте динамічні зміни у м'ясопереробній галузі потребують постійного моніторингу нерозв'язаних проблем з урахуванням фінансових, інноваційних та інших аспектів, які недостатньо висвітлені в наукових працях.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану й особливостей функціонування м'ясопереробної галузі України на підґрунті аналітичного дослідження загалом та в контексті її інноваційної діяльності зокрема.

Завдання роботи – визначити тенденції, виокремити проблеми інноваційної діяльності підприємств м'ясної галузі для забезпечення успішної довгострокової роботи на ринку, окреслити напрями їх розв'язання.

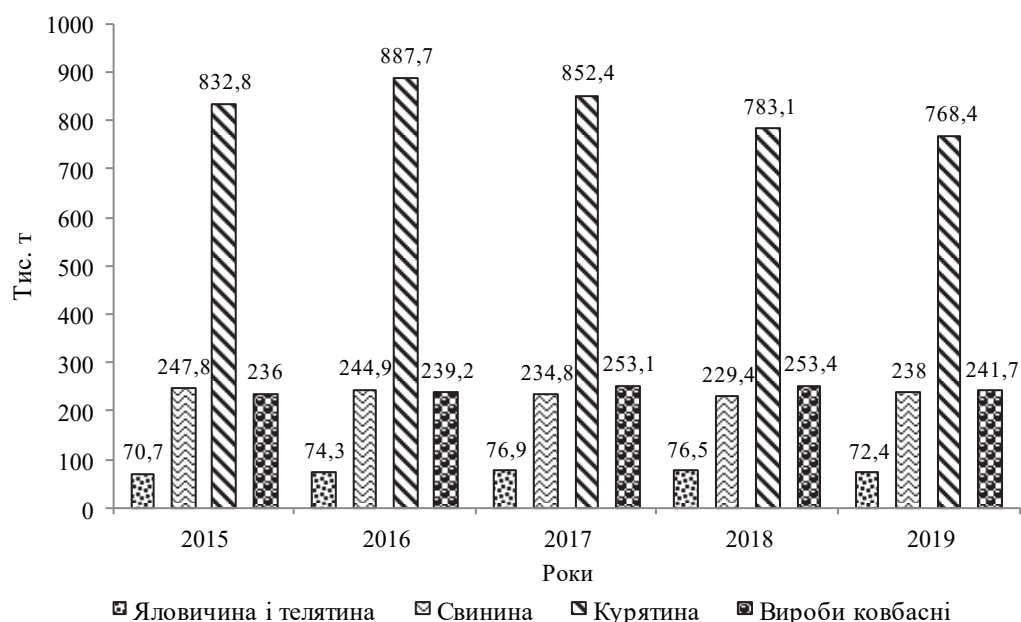
Матеріали та методи. У процесі дослідження використано публікації вітчизняних вчених з питань розвитку продовольчих ринків, зокрема ринку м'яса. Методичною базою є загальнонаукові й спеціальні методи: монографічний, статистичних групувань, кореляційно-регресійного аналізу і графічний – для комплексного вивчення сучасного стану виробництва м'яса; групування – для визначення впливу різних чинників на рівень ефективності виробництва м'яса різних видів; порівняння – для порівняльного аналізу виробництва м'ясної продукції у різні часові періоди.

Результати дослідження. Продукція тваринництва впродовж 2015–2019 рр. становила від 20.9 до 24.1 % загального обсягу сільськогосподарського виробництва. Найбільшу частку в цій структурі займало вирощування сільськогосподарських тварин – 11.8 % у 2015 р. і 10.9 % у 2019 р. усієї продукції тваринництва [10]. Індекс виробництва м'яса і м'ясних продуктів за період 2015–2019 рр. мав помірну тенденцію зростання (в середньому 2–4 % щороку).

Аналіз динаміки промислового виробництва м'яса показує, що найменшу його частку становлять яловичина та телятина, водночас обсяги їх виробництва продовжують зменшуватися (*рисунок*).

Упродовж досліджуваного періоду найвищий показник виробництва яловичини і телятини зафіксовано у 2017 р., у порівнянні з ним на початок 2019 р. падіння дорівнювало 12.1 %. Також негативна динаміка спостерігалась у виробництві свинини. Відносно стабільним

є виробництво ковбасних виробів. Так, з 2015 р. позитивна динаміка простежувалася до 2018 р., зростання відбулося на рівні 7.4 % з наступним скороченням у 2019 р. Найбільші обсяги виробництва забезпечила курятина: протягом 2015–2016 рр. спостерігалось зростання на 6.6 %, у наступні роки обсяг виробництва дещо зменшився.

Динаміка виробництва м'яса та ковбасних виробів за 2015–2019 рр.

Джерело: складено і розраховано авторами за [10].

Український ринок м'яса та м'ясопродуктів тісно пов'язаний з розвитком сировинного забезпечення галузі. Загальна кількість сільськогосподарських тварин за досліджуваний період помітно скоротилася (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка поголів'я сільськогосподарських тварин у 2015–2019 рр. (на кінець року; тис. голів)

Група тварин	2015	2016	2016/2015, %	2017	2017/2016, %	2018	2018/2017, %	2019	2019/2018, %	2019/2015, %
Велика рогата худоба	3750	3682	-1.8	3531	-4.1	3333	-5.6	3092	-7.2	-17.6
Свині	7079	6669	-5.8	6110	-13.7	6025	-1.4	5727	-4.9	-19.1
Вівці та кози	1325	1315	-0.8	1309	-0.5	1269	-3.6	1205	-5.1	-9.1
Коні	306	292	-4.6	265	-9.2	244	-7.9	224	-8.2	-26.8
Птиця, млн голів	204.0	201.7	-1.1	204.8	1.5	211.7	3.4	220.0	3.9	7.8

Джерело: складено і розраховано авторами за [10].

Окрім поголів'я птиці, яке дещо зросло за досліджувані 5 років, поголів'я решти тварин зменшилося суттєво, особливо коней.

Якщо розглянути кількість сільськогосподарських тварин за категоріями господарств, то видно, що ці показники теж зменшуються з року в рік протягом досліджуваного періоду, за винятком поголів'я птиці (табл. 2).

Таблиця 2

**Кількість сільськогосподарських тварин за категоріями господарств
(на кінець року; тис. голів)**

Тварини	2015	2016	2016/ 2015, %	2017	2017/ 2016, %	2018	2018/ 2017, %	2019	2019/ 2018, %	2019/ 2015, %
Господарства усіх категорій										
Велика рогата худоба	3750	3682	98.2	3531	95.9	3333	94.4	3092	92.8	82.4
Свині	7079	6669	94.2	6110	91.6	6025	98.6	5727	95.1	80.9
Вівці та кози	1325	1315	99.2	1309	99.5	1269	96.9	1205	94.9	90.9
Птиця, млн голів	204.0	201.7	98.9	204.8	101.5	211.7	103.4	220.5	104.1	108.1
Підприємства										
Велика рогата худоба	1270	1214	95.6	1167	96.1	1138	97.5	1050	92.3	82.6
Свині	3704	3566	96.3	3304	92.6	3395	102.7	3300	97.2	89.1
Вівці та кози	187	187	—	187	—	182	97.3	169	92.8	90.4
Птиця, млн голів	112.0	109.8	98.0	112.5	102.5	118.8	105.6	127.8	107.6	114.1
Господарства населення										
Велика рогата худоба	2480	2468	99.5	2364	95.8	2195	92.8	2042	93.0	82.3
Свині	3375	3103	91.9	2806	90.4	2630	93.7	2427	92.3	71.9
Вівці та кози	1138	1128	99.1	1122	99.5	1087	96.9	1036	95.3	91.0
Птиця, млн голів	92.0	91.9	99.9	92.3	92.4	92.9	100.6	92.7	99.8	100.8

Джерело: складено і розраховано авторами за [10].

Виробництво м'яса загалом господарствами усіх категорій має позитивну динаміку, що зумовлено його збільшенням стосовно м'яса птиці, яке компенсує падіння показників щодо інших видів цієї продукції (табл. 3). Велика частка у виробництві м'яса підприємствами України теж належить м'ясу птиці. Проте виробництво м'яса господарствами населення упродовж 2015–2019 рр. скоротилося за всіма видами. Відповідно зменшилася частка виробництва м'яса господарствами населення в загальному обсязі: з 37 % у 2015 р. до 31.9 % у 2019 р.

Таблиця 3

Виробництво м'яса за категоріями господарств, тис. т

Продукція	2015	2016	2017	2018	2019	2019/2015, %
Господарства усіх категорій						
М'ясо (у забійній масі),	2323	2324	2318	2355	2492	7.3
зокрема:						
яловичина та телятина	384	376	363	359	370	-3.7
свинина	760	748	736	703	708	-6.8
м'ясо птиці	1144	1167	1185	1259	1382	20.8
Підприємства						
М'ясо (у забійній масі),	1464	1490	1483	1534	1698	16.0
зокрема:						
яловичина та телятина	94	99	95	88	102	8.5
свинина	400	397	373	360	385	-3.75
м'ясо птиці	968	993	1014	1085	1210	25.0
Господарства населення						
М'ясо (у забійній масі),	859	834	835	821	794	-7.6
зокрема:						
яловичина та телятина	290	277	268	271	268	-7.6
свинина	360	351	363	343	323	-10.3
м'ясо птиці	176	174	171	174	172	-2.3

Джерело: складено і розраховано авторами за [10].

Аналізуючи виробництво м'яса у забійній масі в розрахунку на одну особу, можна встановити, що цей показник дещо збільшився упродовж досліджуваного періоду, а саме: з 54 до 59 кг [10]. Найбільшу частку виробництва м'яса (1524 тис. т у забійній масі), а саме 61.2 %, забезпечують шість областей: Вінницька (459), Волинська (115), Дніпропетровська (254), Київська (217), Львівська (130) та Черкаська (349).

Рекордна кількість сільськогосподарських тварин на переробні підприємства надійшла у 2019 р. (табл. 4).

Таблиця 4

Надходження продукції тваринництва на переробні підприємства, тис. т

Джерело надходження	2015	2016	2017	2018	2019
Сільськогосподарські тварини у живій масі, всього	1689.9	1621.0	1717.6	1752.3	1891.5
Зокрема куплено у: підприємств	376.5	331.4	316.6	302.7	300.0
господарств населення	18.7	22.3	25.2	24.8	21.3
Зокрема за видами: велика рогата худоба	123.8	141.2	129.2	124.4	120.6
свині	325.3	342.9	329.4	308.5	317.3
птиця	1203.3	1136.1	1257.4	1317.8	1451.7

Джерело: складено і розраховано авторами за [10].

Серед усієї кількості найбільшу частку становить м'ясо птиці – 76.7 %. Значно меншу частину – м'ясо свиней та великої рогатої худоби – 16.9 та 6.4 % відповідно.

Виробництво ковбасних виробів та м'ясопродуктів зосереджено в основному в п'яти областях: Дніпропетровській, Донецькій, Кіровоградській, Полтавській та Харківській, які дають 72.8 % усього виробництва, або 172.2 тис. т із 236.6 загалом по Україні.

Товарооборот підприємств оптової торгівлі м'ясом та м'ясопродуктами щороку збільшувався: у 2016 р. він становив 13 833.4 млн грн, що на 12.7 % більше за попередній рік. У 2017 та 2018 рр. цей показник зріс відповідно до 18 914.8 та 34 047.3 млн грн, а його збільшення становило 36.7 % у 2017 р. та рекордні 80 % у 2018 р. Загалом же товарооборот підприємств оптової торгівлі за товарною групою "м'ясо та продукти м'ясні" упродовж досліджуваного періоду зріс з 12 271.4 до 34 047.3 млн грн, або загалом на 177.5 % [10].

Виробництво сировини та її переробка тісно взаємопов'язані. Вкрай важливо узгодити інтереси виробників та переробників для того, щоб ринок був прогнозованим, мав визначену стратегію розвитку, орієнтовану як на збільшення обсягів споживання всередині країни, так і на реалізацію експортного потенціалу м'ясної галузі. Висока ціна на м'ясо, зумовлена значною собівартістю його виробництва, фактично відрізала Україні шлях на зовнішні ринки: наприклад, вітчизняна свинина там неконкурентоспроможна за вартістю – вищою ціна є тільки в Китаї. Наша країна впродовж багатьох років перебуває у десятці найбільших світових імпортерів свинини і знову нарощує обсяги її імпорту, оскільки на внутрішньому ринку штучно створено

дефіцит, що провокує постійне зростання цін. З іншого боку, навіть за подорожчання на 48 % напівтуш свиней у ЄС за минулий рік, вироблена там свинина залишається дешевшою, ніж зі свиней, вирощених в Україні [11].

Функціонування ринку м'яса і м'ясної продукції ґрунтується на формуванні виробничо-економічних взаємовідносин між усіма його учасниками – суб'єктами господарювання: від вирощування тварин до виготовлення готової продукції та її реалізації. Основою забезпечення економічного балансу таких відносин є узгодженість пропозиції та попиту на м'ясну сировину і продукцію її переробки. У цьому контексті виокремлюються дві групи учасників ринку, які формують пропозицію: виробники м'яса та виробники м'ясної продукції (переробники) [5].

Очевидно, що не всі регіони України мають однакові економічні, ресурсні й організаційні можливості для розвитку м'ясного скотарства та переробної галузі. Саме тому доцільним є створення кластерних структур. В основі ідентифікації регіонів для створення кластерів можуть бути критерії:

ресурсного забезпечення регіону: поголів'я великої рогатої худоби, поголів'я свиней, площа пасовищ, кількість сільськогосподарських тварин, що припадає на одну особу;

виробничого процесу: обсяг виробництва м'яса у розрахунку на одну особу та середньорічний темп його збільшення;

ринкові: співвідношення попиту і пропозиції м'яса та м'ясних продуктів, а також обсяг їх споживання у розрахунку на одну особу.

Формування нових форм взаємозв'язків ринкових суб'єктів між собою, а також з іншими учасниками продуктового ланцюга є перспективним напрямом успішного розвитку ринку м'яса та м'ясопродуктів. Така взаємодія може бути забезпечена завдяки розвитку кооперації виробників і вертикальної агропромислової інтеграції. Створення кластерів, які передбачають збереження самостійності всіх учасників з одночасним досягненням спільної мети – забезпечення розвитку регіональних ринків, є ефективною формою вертикальної інтеграції. Вертикально інтегровані структури кластерного типу мають формуватися економічними суб'єктами, які взаємодіють за вертикаллю продуктового ланцюга (від селекціонерів, виробників кормів та розробників сучасних технологій до роздрібної торгівлі), з розширенням сфери виробництва продукції м'ясного тваринництва за горизонталлю (на базі сільськогосподарської обслуговуючої кооперації). У результаті значна частина доданої вартості буде розподілятися на користь сільськогосподарських виробників. Це стимулюватиме нарощення обсягів виробництва продукції м'ясного тваринництва та збільшення пропозиції м'яса і м'ясних продуктів.

Для успішного розвитку галузі необхідно вжити низку заходів на рівні як держави загалом, так і кожного підприємства зокрема. Так, держава має захищати та стимулювати вітчизняного виробника; презентувати продукцію українського виробництва на міжнародних спеціа-

лізованих виставках, семінарах для розширення ринків збуту за межами держави; гармонізувати вітчизняні стандарти безпечності та якості продукції відповідно до міжнародних; активізувати систему контролю за якістю й безпечністю м'ясопродуктів [12].

На рівні підприємств м'ясопереробної галузі необхідно впроваджувати стандарти серій *ISO 9001*, *ISO 14001*, *ISO 22000*, *HACCP*, *OHSAS 18001*, *PAS 223*; використовувати ресурсощадні технології; оновлювати матеріально-технічну базу та здійснювати технічне переозброєння основного обладнання для виробництва м'ясопродуктів, що відповідає європейським вимогам якості та безпечності; завантажувати виробничі потужності вітчизняною сировиною [13].

Основною причиною гальмування розвитку виробництва м'яса в Україні є низька інвестиційна привабливість тваринництва, зокрема м'ясного. Стримують інвестиції у м'ясну галузь такі чинники:

- м'ясне скотарство та свинарство мають найбільші, проти інших галузей, строки окупності;
- менший обсяг виручки на одиницю інвестицій;
- велика фондомісткість, а відтак, найбільше співвідношення вартості використовуваних основних та оборотних засобів і коштів;
- найдовший цикл обертання оборотних коштів і, відповідно, найменша річна кількість їх обертів.

Ефективними заходами покращення інноваційного-інвестиційного забезпечення розвитку ринку м'яса і м'ясопродуктів можуть стати:

- активне впровадження українськими товаровиробниками сучасних інноваційних технологій як вітчизняних, так і закордонних, проте, очевидно, для досягнення цього потрібна державна підтримка;
- державне стимулювання товаровиробників, які завдяки впровадженню ефективних інновацій нарощують виробництво, досягають зниження собівартості продукції, підвищення її якості;
- створення ефективних логістичних каналів переробки і реалізації свіжого та мороженого м'яса на інноваційних засадах;
- удосконалення чинної законодавчої бази у частині її гармонійного узгодження з міжнародними стандартами.

Інноваційний розвиток ринку м'яса і м'ясної продукції потребує належного інвестиційного забезпечення, а стимулювання інвестиційної діяльності варто розглядати в контексті стратегії розвитку національної економіки на інноваційній основі.

Висновки. Виробництво продукції тваринництва загалом і м'яса зокрема є однією з провідних галузей сільського господарства, яка бере участь у забезпеченні населення повноцінними харчовими продуктами.

Протягом останніх років визначилися певні тенденції у динаміці та структурі виробництва і споживання м'яса на користь більш дешевого м'яса птиці. Основними причинами такого стану є скорочення обсягів виробництва; значне підвищення роздрібних цін на всі види продуктів; низькі доходи переважної частини населення, його соціальна диференціація.

На сьогодні в Україні спостерігається вкрай негативна ситуація, коли реалізовується більше худоби і птиці, ніж вирощується, внаслідок чого скорочується поголів'я, на ринок постійно надходить продукція і попит задовольняється (в межах платоспроможності населення), проте ресурси м'ясного виробництва не відтворюються.

Необхідною умовою сталого розвитку м'ясопереробної галузі є введення європейських регламентів щодо стандартів якості та безпечності продукції; впровадження на підприємствах ресурсощадних технологій; реконструкція підприємств; забезпечення виробничих потужностей вітчизняною сировиною.

Перспективою подальших досліджень є оцінка ефективності впровадження сучасних інноваційних технологій на вітчизняних та закордонних підприємствах м'ясопереробної галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Маркіна І. А., Большакова Є. Л. Особливості функціонування та тенденції розвитку ринку м'яса та м'ясної продукції в Україні. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Т. 4. № 4. С. 119-128.
2. Бергер А. Д. Сучасні тенденції розвитку м'ясопереробної галузі України. *Інтелект XXI*. 2017. № 1. С. 41-51.
3. Леськів І. Ю. Інституціональні основи формування ринку м'яса та м'ясної продукції. *Economy and Society: a Modern Vectors of Development: II International Scientific Conference. Part I. (April 27, 2018). Germany, Leipzig: Baltija Publishing. P. 57-59.*
4. Леськів І. Ю. Методичні підходи до оцінки ринку м'яса. *Eurasian academic research journal*. 2018. № 2 (20). С. 102-109.
5. Леськів І. Ю. Модель перспективного розвитку ринку м'яса. *Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Серія "Економічні науки"*. 2018. Вип. 30. Ч. 3. С. 39-43.
6. Копитець Н. Г., Волошин В. М. Сучасний стан та тенденції ринку м'яса. *Економіка АПК*. 2020. № 6. С. 59.
7. Маховський Д. В. Сучасні тенденції розвитку регіонального ринку м'яса в Україні. *Вісн. Приазовського держ. техн. ун-ту. Серія: Економічні науки: зб. наук. пр. Маріуполь, 2017. Вип. 33. С. 58-64.*
8. Brandebourg TD, Wolfe DF, Foradori CD (2013) U. S. Beef Industry: A Sustainable Success Story, Challenges and Priorities. URL: <https://www.omicsonline.org/open-access/us-beef-industry-a-sustainable-success-story-challenges-and-priorities-2332-2608.1000102.php?aid=12224>.
9. DeVon Bailey, Bastian Chris, Glover Terrence, Menkhaus Dale. Today's Changing Meat Industry and Tomorrow's Beef Sector. Wyoming Farmer-Stockman. (October 1994). URL: digitalcommons.usu.edu/appecon_facpub/1199.
10. Статистичний щорічник України за 2019 рік. Сайт Державної служби статистики України. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_zor_zb.htm.
11. М'ясна галузь: курс на кооперацію. URL: <https://association-mg.com.ua/novyny/317-m-yasna-galuz-kurs-na-kooperatsiyu>.

12. Драган О. І. Передумови та проблеми розвитку підприємств м'ясної промисловості України. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/2668>.
13. Кундєєва Г. О. М'ясна промисловість у вирішенні продовольчої безпеки. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/17092>.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2021.

Vlasenko I., Semko T. Meat processing industry of Ukraine: tendencies and prospects.

Background. The total production of beef and pork is declining from year to year. The study of development trends in the meat industry of Ukraine will help to outline the prospects for the successful realization of potential opportunities for production expansion.

An analysis of recent research and publications has shown that despite some scientific developments, dynamic changes in the meat processing industry require constant monitoring of unresolved issues.

The aim of the study is to analyze the current state and characteristics of the meat processing industry of Ukraine on the basis of analytical research in general and in the context of its innovation activities in particular.

Materials and methods. Research methods were used: monographic, statistical groupings, correlation-regression analysis, graphical.

Results. Analysis of the dynamics of industrial meat production shows that beef and veal occupy the least share in it. The basis for ensuring the economic balance of production and economic relations of economic entities is the consistency of supply and demand for raw meat and products of its processing.

For the successful development of the industry, the state must protect and stimulate domestic producers; to harmonize domestic standards of safety and quality of products in accordance with international ones.

The innovative development of the meat market requires adequate investment support, and the stimulation of investment activity should be considered in the context of the strategy of development of the national economy on an innovative basis.

Conclusion. Livestock production in general and meat in particular are one of the leading sectors of agriculture. In recent years, there have been some trends in the dynamics and structure of meat production and consumption in favor of cheaper poultry meat. The reason for this is the reduction in production; increase in retail prices for all types of products; low incomes of the majority of the population. A necessary condition for the sustainable development of the meat processing industry is the introduction of European regulations on product quality and safety standards; introduction of resource-saving technologies at enterprises; reconstruction of enterprises; provision of production facilities with domestic raw materials.

Keywords: meat industry, meat processing enterprises, beef and veal, pork, poultry meat, agricultural enterprises, households.

REFERENCES

1. Markina, I. A., & Bol'shakova, Je. L. (2019). Osoblyvosti funkcionuvannja ta tendencii' rozvytku rynku m'jasa ta m'jasnoi' produkcii' v Ukrai'ni [Features of functioning and tendencies of development of the market of meat and meat products in Ukraine]. *Ukrai'ns'kyj zhurnal prykladnoi' ekonomiky – Ukrainian Journal of Applied Economics*. Vol. 4, 4, 119-128 [in Ukrainian].
2. Berger, A. D. (2017). Suchasni tendencii' rozvytku m'jasopererobnoi' galuzi Ukrai'ny [Current trends in the meat processing industry of Ukraine]. *Intelekt XXI – Intelligence XXI*, 1, 41-51 [in Ukrainian].

3. Les'kiv, I. Ju. (2018). Instytucjonal'ni osnovy formuvannja rynku m'jasa ta m'jasnoi' produkcii' [Institutional bases for the formation of the meat and meat products market]. *Economy and Society: a Modern Vectors of Development: Proceedings from II International Scientific Conference. (Part I)*. Germany, Leipzig: Baltija Publishing [in Ukrainian].
4. Les'kiv, I. Ju. (2018). Metodychni pidhody do ocinky rynku m'jasa [Methodical approaches to meat market assessment]. *Eurasian academic research journal*, 2 (20), 102-109 [in Ukrainian].
5. Les'kiv, I. Ju. (2018). Model' perspektyvnogo rozvytku rynku m'jasa [Model of perspective development of the meat market]. *Naukovyj visnyk Hersons'kogo derzhavnogo universytetu. Serija "Ekonomichni nauky" – Scientific Bulletin of Kherson State University. "Economic Sciences" Series. Issue 30, Part 3, 39-43* [in Ukrainian].
6. Kopytec', N. G., & Voloshyn, V. M. (2020). Suchasnyj stan ta tendencii' rynku m'jasa [Current state and trends of the meat market]. *Ekonomika APK – Economics of agro-industrial complex*, 6, 59 [in Ukrainian].
7. Mahovs'kyj, D. V. (2017). Suchasni tendencii' rozvytku regional'nogo rynku m'jasa v Ukrai'ni [Current trends in the development of the regional meat market in Ukraine]. *Visnyk Pryzovs'kogo derzhavnogo tehnicznego universytetu. Serija: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Pryzovskyi State Technical University. Series: Economic Sciences. Issue 33, 58-64. Mariupol'* [in Ukrainian].
8. Brandebourg, T. D., Wolfe, D. F, & Foradori, C. D. (2013). *U.S. Beef Industry: A Sustainable Success Story, Challenges and Priorities*. Retrieved from <https://www.omicsonline.org/open-access/us-beef-industry-a-sustainable-success-story-challenges-and-priorities-2332-2608.1000102.php?aid=12224> [in English].
9. DeeVon, Bailey, Bastian, Chris, Glover, Terrence, & Menkhous, Dale. (1994). *Today's Changing Meat Industry and Tomorrow's Beef Sector*. Wyoming Farmer-Stockman. Retrieved from digitalcommons.usu.edu/appecon_facpub/1199 [in English].
10. Statystychnyj shhorichnyk Ukrai'ny za 2019 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2019]. *Sajt Derzhavnoi' sluzhby statystyky Ukrai'ny – Website of the State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/01/Arch_zor_zb.htm [in Ukrainian].
11. *M'jasna galuz': kurs na kooperaciju [Meat industry: a course for cooperation]*. Retrieved from <https://association-mg.com.ua/novyny/317-m-yasna-galuz-kurs-na-kooperatsiyu> [in Ukrainian].
12. Dragan, O. I. (2010). *Peredumovy ta problemy rozvytku pidpryjemstv m'jasnoi' promyslovosti Ukrai'ny [Prerequisites and problems of development of meat industry enterprises of Ukraine]*. Retrieved from <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/2668> [in Ukrainian].
13. Kundjejeva, G. O. (2013). *M'jasna promyslovist' u vyrishenni prodovol'choi' bezpeky [Meat industry in food security solution]*. Retrieved from <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/17092> [in Ukrainian].